

Med Orlogsflaget på Halv

Udlevering af søværnets torpedobåde i foråret 1941.

Den 5. februar 1941 beordrede Kong Christian X Rigets Flag på Batteri Sixtus på halv. Noget sådant sker normalt kun ved dødsfald i den kongelige familie, men det var ikke grunden denne dag. Rigets Flag gik, sammen med flagene på samtlige af flådens fartøjer og Amalienborg, på halv for at markere Kongens store utilfredshed med, at regeringen, efter tysk pres, udleverede otte af søværnets torpedobåde til den tyske besættelsesmagt.

De gamle torpedobåde Narhvalen og Havørnen bugseres gennem en isfyldt Københavns havn 5. februar 1941.

9. april 1940

I den ordning, som Tyskland indgik med Danmark efter besættelsen den 9. april, søgte tyskerne at opretholde illusionen om, at man ikke ønskede at blande sig i indre danske forhold. Den danske regering skulle fortsat sørge for ro og orden i landet, og både hær, flåde og politi m.v., blev opretholdt. Tyskerne skulle officielt "kun" stå for forsvaret af Danmarks grænser, men reelt var der dog ingen tvivl om, at det var tyskerne, der sad på magten.

Regeringen besluttede, at kontakten med tyskerne skulle gå via det danske udenrigsministerium. Målet var at fastholde billedet af Danmark som en neutral og suveræn stat, der som alle andre stater kommunikerede med dets nabolande via udenrigsministeriet.

En af de opgaver, som regeringen blev pålagt af besættelsesmagten var, at oprette en kystbevogtning, der skulle hindre illegal trafik mellem Danmark og Sverige. Kystbevogtningen blev oprettet den 16/4 1940 under politiets ledelse. Søværnet blev først bedt om at stille materiel til rådighed for denne nye styrke, men den 27. juni bad

Justitsministeriet officielt søværnede om at overtage ledelsen. Dette skete pr. 1. oktober 1940.¹

Tyskerne skulle bruge de danske baser i krigen mod Norge, og det var derfor vigtigt for dem, at sikre ro og orden i Danmark. De indså at dette bedst – og lettest – lod sig gøre ved at sikre, at den danske regering fortsat fungerede. Ved at lade den danske regering leve og stå for ro og orden kunne tyskerne holde behovet for dyre besættelsestropper på et minimum.

De første brud på aftalen

I ordningen af 9. april stod der i punkt 2, at *"De danske Tropper forbliver i Besiddelse af deres vaaben, forsaavidt deres Optræden tillader det"*.² Tyskerne viste sig dog hurtigt at have deres egen tolkning af dette punkt.

Allerede den 15. april 1940 fremsatte de et krav om udlevering af hærens 24 moderne 20mm antiluftskyts med tilhørende ammunition. Tyskernes argument var, at skytset skulle bruges til forsvar af Lillebæltsbroen, Storebælt og Storstrømsbroen, og altså ikke ville forlade dansk jord. Regeringen afviste det tyske krav, med henvisning til, at det stred mod 9. april-ordningen, men afvisningen blev ikke accepteret. Allerede den 16. april måtte regeringen bøje sig og overdrage skytset. Den 22. april blev kravet udvidet, og tyskerne krævede nu alt dansk antiluftskyts udleveret. Igen efterkom regeringen det tyske krav under protest. Tyskerne valgte efterfølgende at flytte kanonerne til Tyskland, men det skete øjensynligt uden den danske regerings vidende.³

Samtidig valgte besættelsesmagten at begynde bygningen af en række flyvepladser rundt om i Danmark. Dette var på kant med aftalen af 9. april, men her valgte regeringen ikke bare at bøje sig, men også at tage skridt til at sikre at arbejdet blev udført af danske entreprenører. Årsagerne til regeringens beslutning var både, at man gennem de tyske arbejdsprojekter kunne løse en del af landets arbejdsløshedsproblemer, og at man frygtede, at ankomsten af tyske håndværkere ville medføre uroligheder.

Det var regeringens mål at opretholde så meget af landets suverænitet som muligt i denne svære situation. For at nå dette mål, og derved sikre at Danmark kom gennem krigen som et selvstændigt land, var regeringen parat til at gå langt og bøje sig for de tyske krav – så længe de ikke underminerede regeringens kontrol over landet eller danskernes ret til at være danske.

Regeringens kurs skal ses i lyset af, at der i 1940 og 1941 intet var, der tydede på at Tyskland ville tabe krigen – tværtimod!

Samarbejde mellem den danske og tyske flåde?

Efter overgivelsen 9. april blev hovedparten af flådens enheder, efter aftale med den tyske besættelsesmagt, oplagt. Enhederne blev spredt ud mellem en række provinshavne og

---

¹ Roslyng-Jensen 1980, s. 40ff og Kieler 1993, s. 13.

² Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III. IV, 1–2, Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 57 & Westermann 1946, s. 405.

³ Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 32ff. Ifølge Søren Brorsens privatarkiv i Rigsarkivet fik tyskerne udleveret 64 20mm kanoner og 24 75mm kanoner med dertilhørende ammunition (50.200 stk. 20mm og 17.400 75mm). Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III. IV, 1–2.

Holmen i København. Gennem spredningen ønskede søværnet at undgå at samle flådens enheder i en klump, hvor de ville udgøre et oplagt mål for allierede luftangreb.⁴

Under et møde med Hitler den 13. april 1940 bad den øverstkommanderende for den tyske flåde, Storadmiral Raeder, om tilladelse til at søge at overtage den danske flåde, eventuelt mod betaling. Hitler gav sit samtykke, men allerede den 22. april ændrede flådens ledelse mening og bad om og fik Hitlers tilladelse til at udskyde henvendelsen til det danske søværn. Grunden til udskydelsen var, at Raeder ville undersøge, om man kunne arrangere en eller anden form for samarbejde med den danske flåde omkring politi- og eskorteopgaver i de danske farvande. Et krav om udlevering af et eller flere fartøjer kunne ødelægge mulighederne for en sådan aftale.

I september 1940 rettede Raeder via sin adjutant henvendelse til den danske regering gennem den danske militærattaché i Berlin, Kommandørkaptajn Kjølse. I henvendelse lagde tyskerne klart op til et samarbejde mellem den danske og tyske flåde. Den danske flåde skulle stå for minerydning, søpolititjeneste, og farvandsovervågning og –opmåling i de danske farvande, og sidst men ikke mindst fortsætte uddannelsen af danske marinere. Aftalen skulle træde i kraft efter Tysklands snarlige sejr, og pålagde derfor i første omgang ikke den danske flåde nogen opgaver, der var direkte vendt mod England.

Tyskernes eneste krav var, at det var danskerne selv, der tog initiativ til samarbejdsaftalen, da man fra tysk side ikke ville risikere et dansk nej til en tysk henvendelse. Grunden til at det var den danske flåde, der skulle tage initiativet har givetvis også været, at Raeder ikke havde opbakning til planen hos Hitler. Modstanden mod aftalen kunne omgås, ved at det var danskerne, der tog initiativ til aftalen.⁵

Kjølse tog til København og fremlagde de tyske planer for regeringen. Under mødet var Scavenius stemt for en aftale, mens resten af regeringen var imod. Scavenius fik dog sin vilje, og den 11. oktober fik Kjølse udleveret regeringens retningslinier til samtalerne med tyskerne. Først og fremmest skulle han søge at klarlægge den tyske flådes holdning til et evt. samarbejde, men da Kjølse mødte op i Berlin den 18. oktober blev han informeret om, at Raeders plan var faldet til jorden efter stærk modstand fra det tyske udenrigsministerium.⁶

Rechnitzers afgang

Trods den tyske flådes beslutning om at udskyde en henvendelse til den danske flåde, mødte repræsentanter fra den tyske flåde op på Holmen den 6. maj 1940 og meddelte her, at søværnets chef, Viceadmiral Rechnitzer havde billiget, at de danske torpedobåde kunne udleveres til tyskerne! Bemærkningen skulle være faldet til daværende kommandørkaptajn A. H. Vedel, mens han, sammen med en tysk ministrygningsekspert, var ude og inspicere de danske ministrygere. Ifølge Kommandørkaptajn Westermann fremkom officeren her

---

⁴ Westermann 1946, s. 403. Se også Rechnitzers rapport om begivenhederne fra 9. april til hans afgang 10. maj; kopi af rapporten ligger i Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III. IV, 1–2.

⁵ Fuehrer Conferences, s. 95 og 97 samt Scavenius 1995, s. 107-110.

⁶ Kjølse 1957, s. 138-39, Roslyng-Jensen 1980, s. 98ff samt Briand de Crevecoeurs privatarkiv, pakke 1, læg 5. Mappen ”samarbejdet med den tyske marine”.

med følgende bemærkning til Vedel: "Om de nye torpedobåde, som ikke var minestrygere, sagde vice-admiral Rechnitzer, at dem kunne vi også få".⁷

Hjalmar Rechnitzer (1873-1953) var søværnets leder fra 1.4. 1932 til 10.5. 1940.

Rechnitzer beskriver selv begivenhederne i sin dagbog. Her skriver han den 6. maj 1940 at han havde et et-times møde med den tyske søkrigsledelse i Danmark. Til stede var, foruden Rechnitzer, den tyske marinechef i Danmark admiral Mewis og den tyske marineattaché Kapitän zur See Henning, og fra dansk side kontreadmiral Hammerich og Kommandørkaptajn Vedel. På mødet diskuterede man skæbnen for de danske minefelter, der var blevet udlagt inden den tyske besættelse. Felterne blev fortsat vedligeholdt af den danske flåde, men man ønskede at lade tyskerne overtage

arbejdet, da vedligeholdelsen stred mod det danske ønske om ikke at foretage sig skridt, der kunne skade den danske neutralitet. På mødet udtalte tyskerne, ifølge Rechnitzer, et ønske om, at de danske minestrygere af Sølvøen-klassen blev brugt til minestrygning i de danske farvande, men sammen med et spørgsmål om muligheden for at holde de seks torpedobåde af Dragen- og Glenten-klassen under kommando, blev en evt. beslutning udskudt indtil videre.⁸

De tre torpedobåde af Glenten-klassen var i midten af april overflyttet til Kystflåden, og fortsatte indtil videre i aktiv tjeneste, mens Dragen-klassens tre enheder allerede 13. april blev oplagt i Horsens – dog uden officielt at stryge kommando.

Den senere viceadmiral A. H. Vedel (1894-1981), har efterladt sig detaljerede dagbogsoptegnelser fra denne periode.

Den 7. maj noterede Rechnitzer, at kommandør Evers informerede ham om, at tyskerne den 6. maj havde været på Holmen og her udtrykt et ønske om at overtage torpedobådene af Dragen-klassen og minestrygerne af Sølvøen-klassen. Tyskerne havde bemærket, at bådene med fordel kunne benyttes i Skagerrak. Bemærkningen havde skabt stor vrede blandt personellet på Holmen, og Evers mente, at dele af mandskabet ville nægte at samarbejde med tyskerne. Rechnitzer afviste forlydenderne, med henvisning til, at han netop havde vist bådene til tyskerne for, at de skulle se, hvor lidet egnede de ville være til de tiltænkte opgaver. Det skal her

⁷ Parl. Komm., bind IV, s. 12. Westermann, der både var Kommandørkaptajn og sad i Folketinget for de Konservative, var ikke selv til stede, da bemærkningen faldt, men da rygten om dette nåede ham kontaktede han hans partikollega J. Christmas-Møller, der straks udbad sig en redegørelse fra Forsvarsministeren. Rechnitzer fremsendte en redegørelse, der fik sagen til at gå i sig selv igen. (Parl. Komm., Bind 4 - aktstykker, s. 28.) Westermann hævdede på intet tidspunkt, at han selv havde været til stede da bemærkningen faldt, og af den gruppe af søofficerer, som Westermann hævder var til stede, er kun Vedel identificeret. I Vedel efterlodte papirer nævnes mødet, men uden at Vedel kommer nærmere ind på hvad der skete. Vedels privatarkiv i Rigsarkivet (Dagbog 1940 – 16/4 – 13/9, s. 62ff.)

⁸ I Rechnitzers rapport om begivenhederne fra 9. april til hans afgang 10. maj, skriver han at dette møde fandt sted den 7. maj, men udover datoforskydningen stemmer referaterne af mødets indhold overens. Kopi af rapporten findes i Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III. IV, 1–2. Se også Bjerg 2000, s. 328, Parl. Komm., bind 4 – aktstykker, s. 28 samt Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 1. (Dagbog 1940 – 16/4 – 13/9, s. 63.).

bemærkes at Kommandør Evers fremlagde sagen som ønskede tyskerne at bruge bådene med deres danske besætninger, og ikke at overtage bådene og udstyre dem med tysk besætning.⁹

Rechnitzer havde af søværnets personel fået hovedparten af skylden for den politik, der førte til den tyske overrumpling den 9. april. Det nye rygte om, at han nu ville udlevere flådens mest moderne enheder, var dråben, der fik bægeret til at flyde over. Resultatet blev, at fire af søværnets højtstående officerer; Kontreadmiralerne Briand de Crèvecouer og Hammerich og Kommandørerne Ipsen og Evers, den 8. maj tog det enestående skridt, at informere Rechnitzer om, at søværnets personel ikke længere havde tiltro hans ledelse.¹⁰ Han burde derfor træde tilbage. Rechnitzer havde selv bedt om fritagelse fra posten som søværnets chef efter den tyske besættelse den 9. april, men det var blevet ham nægtet, da regeringen ikke ønskede at give det indtryk, at der var uenighed om den førte politik. Men efter det nu fremsatte mistillidsvotum blev hans afsked bevilliget pr. 10. maj 1940.

Ungdomsbillede af Carl Hammerich. Efter 29. august 1943 blev Hammerich aktiv i modstandsbevægelsen. Han blev i 1944 taget af tyskerne, og omkom den 21/3 1945 under englændernes bombardement af Shell-huset i København.

De fire officerer lagde begivenhederne omkring 9. april 1940 til grund for personellet's manglende tiltro til Rechnitzers fortsatte ledelse. Men som han selv skriver "*Der er vist ingen tvivl om, at Vedels besøg i torpedobådene i forgårs med de tyske officerer og de deraf opståede rygter, har hidset stemningen op*". Det er dog samtidig værd at bemærke, at ingen af de fire officerer under mødet anklagede Rechnitzer for at have indgået den påståede aftale om torpedobådernes udlevering.¹¹

Som Rechnitzer selv skriver, var de rygter, der – bevidst eller ubevidst - opstod efter tyskernes besøg på Holmen og deres undersøgelse af torpedobådene, en medvirkende årsag til hans fald som leder af søværnet. Jeg kan dog ikke fæste megen lid til det opståede rygte om, at det skulle være Rechnitzers ide at udlevere torpedobådene til tyskerne, da det hverken passer med de efterladte beretninger eller med Rechnitzers opførsel overfor besættelsesmagten. Samtidig virker det ikke sandsynligt, at den tyske officer skulle have fremsat bemærkningen efter ordre fra Berlin. Det virker mest af alt som en misforståelse, der altså fik store konsekvenser for Rechnitzer. Efter Rechnitzers afgang gik sagen foreløbig i sig selv igen, hvilket også tyder på, at den tyske officer udtalte sig uden støtte fra den tyske overkommando.

⁹ Bjerg 2000, s. 330.

¹⁰ Briand var chef for Kystflåden, Hammerich for Marinestaben, Ipsen for flådestationen og Evers for Søofficersskolen.

¹¹ Bjerg 2000, s. 331 og Westermann 1946, s. 404.

Efterfølgende strøg alle seks enheder af Dragen- og Glenten-klassen kommando.¹² Søværnet måtte prioritere dets få midler, og der var mange penge og olie at spare ved at bruge de ældre, men billigere, bevogtningsfartøjer til kystbevogtningen, i stedet for de seks torpedobåde. Denne besparelse skulle vise sig at være en dyr beslutning for den danske flåde.¹³

I efteråret 1940 blev Dragen-bådene sammen med hovedparten af søværnets enheder flyttet til Holmen.¹⁴ De tre Glenten-klasse både forblev i Svendborg.

Det diplomatiske spil

Den 14. november 1940 fik Storadmiral Raeder Hitlers tilladelse til at søge at købe nogle danske torpedobåde. Den ændrede holdning skyldtes både en presserende mangel på enheder, der skulle bruges i forbindelse med træning af de tyske ubådsbesætninger, men sikkert også at Raeders plan for samarbejde med den danske flåde var faldet til jorden i midten af oktober. Trods den presserende mangel på enheder, gik der, uvist af hvilken årsag, tre måneder før der skete mere i sagen.¹⁵

Onsdag den 15. januar 1941 mødte den tyske gesandt Cecil von Renthe-Fink op i det danske Udenrigsministerium.¹⁶ Her afleverede han en officiel tysk anmodning om udlevering af tolv af søværnets torpedobåde; de seks allerede nævnte torpedobåde af Glenten og Dragen-klassen; (årstallene i parentes er bådenes stabelafløbningsår):

- Dragen(1929)
- Hvalen(1930)
- Laxen(1930)
- Glenten(1933)
- Høgen(1933)
- Ørnen(1934)

og seks ældre torpedobåde af Springerens-klassen¹⁷, der inden krigen var blevet deklassificeret til enten bevogtningsfartøjer eller minestrygere;

- Havørnen(1917)
- Narhvalen(1917)
- Springerens(1919)
- Støren(1916)
- Søhunden(1917)
- Søridden(1916)

---

¹² Bådene strøg kommando på følgende datoer: På Holmen: Dragen og Laxen (22. maj) samt Hvalen (9. august). I Svendborg: Ørnen (30. maj), Glenten (17. september) og i Nakskov: Høgen (17. september). Høgen blev 10. oktober flyttet til Svendborg.

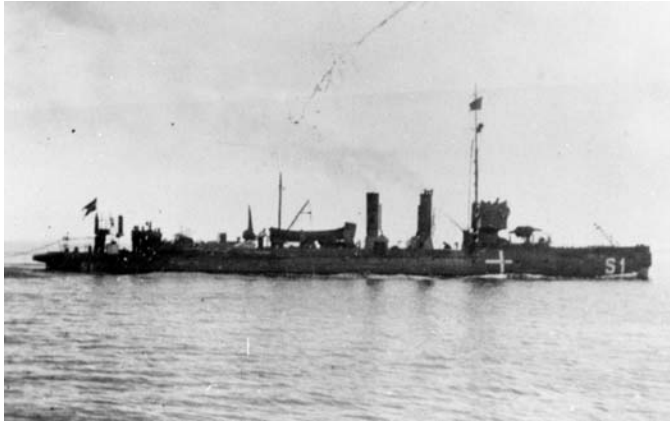
¹³ Steensen 1953, s. 67.

¹⁴ Dragen og Laxen blev overflyttet til Holmen den 22. maj, mens Hvalen først blev flyttet den 9. august.

¹⁵ Fuehrer Conferences, s. 153 samt Roslyng-Jensen 1980, s. 58ff.

¹⁶ Kommandør Kieler nævner i sin artikel fra 1993 (side 18), at tyskerne rejste sagen overfor den danske regering i efteråret 1940, men det har ikke været muligt for mig at finde ud af, hvor Kieler har denne oplysning fra. Jeg kan derfor kun støtte mig til det kildemateriale, jeg har gennemgået, der samstemmende nævner 15. januar 1941 som sagens startdato.

¹⁷ Springerens-klassen bestod af 10 enheder, bygget mellem 1916 og 1919. Enhederne var på ca. 109 tons og udstyret med 2 45cm torpedorør og med en topfart på 24 knob. De fire resterende enheder; Makrelen, Nordkaperen, Sælen og Havkatten, var i 1941 alle tilknyttet Kystbevogtningen. Garde & Bjerg 1979, s. 52ff og 130ff og Steensen 1953, s. 45ff.

Springeren var som den eneste i aktiv tjeneste i Kystbevogtningen, mens Glenten, Høgen og Ørnen lå oplagt i Svendborg. Resten lå oplagt på Holmen.

Ifølge Scavenius var tyskerne ligeglade med, hvordan bådenes status blev efter udleveringen; om de blev lånt, solgt eller udlejet. Renthe-Fink var ifølge Scavenius selv mest stemt for, at bådene blev udlejet, så ejendomsretten forblev dansk.¹⁸

Ifølge den instruktion Renthe-Fink modtog fra Berlin, havde sagen været forelagt Føreren, der indskærpede, at kravet blev fremsat med eftertryk og *"under anvendelse af det fornødne politiske tryk"*¹⁹. Med andre ord – man ville ikke godtage et dansk nej!

Tyskerne var dog klar over, at der skulle tages hensyn til danskerne, og var klar til at give visse indrømmelser. Man var parat til at gå med til at bådene blev "lånt" indtil krigens afslutning, hvor de så ville blive leveret tilbage til Danmark. Der ville også blive ydet erstatning for slid og havarier. Samtidig lagde tyskerne vægt på, at bådene ikke ville blive brugt offensivt, og kun var til skolebrug i Østersøen, og tyskerne gjorde opmærksom på, at man "kun" krævede både udleveret, der lå uden kommando. Derved undgik man, at danskerne skulle gennem en æreløs kommandostrygning. Det var åbenbart forbigået tyskerne, at Springerens stadig var under kommando, og de måtte senere trække kravet om udleveringen af denne enhed tilbage.²⁰

Tyskerne havde travlt, og ønskede bådene udleveret senest i starten af februar. Hastværket skyldtes bl.a. en frygt for en regeringsændring i Danmark, hvilket ville have kunnet forsinke overdragelsen. En ny regering ville have betydet at kravet skulle genfremsættes, og man skulle hele møllen igennem en gang til...²¹

Efter overdragelsen af anmodningen skrev Renthe-Fink hjem til Berlin, at udenrigsminister Scavenius havde været utilpas ved det tyske krav. Scavenius havde udtrykt bekymring over, hvordan det ville blive opfattet i udlandet, at tyskerne krævede nogle af de mest moderne enheder i den danske flåde udleveret. Trods Scavenius' bekymring indberettede Renthe-Fink til Berlin, at han forventede, at danskerne ville efterkomme det tyske krav.²²

Al kontakt mellem regeringen og den tyske besættelsesmagt gik, som nævnt, gennem udenrigsministeriet og herigennem fik Scavenius en meget central placering i regeringen. Scavenius var ikke vellidt internt i regeringen, men besad en uundværlig stilling. Scavenius kunne – og hvad vigtigere var – ville træffe de upopulære beslutninger, som resten af

¹⁸ Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III. IV, 1–2. Se også Briand de Crevecoeurs privatarkiv, pakke 1, læg 5. Mappen "T-baadens aflevering".

¹⁹ Scavenius 1995, s. 107-110., Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 826

²⁰ Springerens var i tjeneste som erstatningsbåd for Nordkaperen, der var under reparation. Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III. IV, 1–2 samt Marinestaben, Kommandør Kjølens, Militærpolitiske Referater 1940-41. Rigsarkivet. FOARK 301.007

²¹ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 826 samt Steensen 1953, s. 68.

²² Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 826ff.

regeringens medlemmer veg tilbage fra. Dette skete dog ikke uden sværds slag, og flere gange måtte han sætte sin stilling ind på at få sin politik igennem. Tyskerne kunne se klare fordele ved at have en samarbejdsindstillet mand som Scavenius på posten som udenrigsminister, og det kunne derfor have skabt en større krise, hvis han var gået af i utide. Ingen af regeringspartierne turde taget ansvaret for en sådan udvikling, og det gav Scavenius et stærkt kort på hånden i de interne forhandlinger i regeringen.

Allerede den 16. januar skærpede tyskerne tonen. Renthe-Fink blev fra Berlin pålagt at informere den danske regering om, at tyskerne ikke ville tillade en forhaling af sagen. Hvis man ikke efterkom de tyske krav, ville *"Rigsregeringens beslutning jo gennemføres på en anden måde"*.²³ Scavenius blev afhørt af den Parlamentariske Kommission i 1947. Her udtalte han, at han havde tolket truslen derhen, at tyskerne så ville tage mere, og nedlægge både hær og flåde. Selv om der ikke er noget i det kildematerialet, jeg har gennemgået, der direkte taler for dette, er en sådan tysk reaktion ikke urealistisk, og ifølge P. Munchs optagelser blev Scavenius' opfattelse delt af en række af regeringens medlemmer.²⁴

Renthe-Fink opretholdt et stort pres på regeringen, og satte sig flere gange i løbet af den 16. og 17. januar telefonisk i kontakt med den daværende chef for Udenrigsministeriets Politiske/Juridiske afdeling, Nils Svenningsen, for at høre, om der var nogen udvikling i sagen. Efter en opringning den 16. om morgenen meddelte Svenningsen Scavenius, at han ikke havde oplevet at Renthe-Fink *"nogensinde har talt saa indtrængende som under denne Telefonsamtale"*!²⁵ Om dette skyldes et bevidst ønske om at opretholde et pres på den danske regering, eller en frygt hos Renthe-Fink for konsekvenserne (også for ham personligt) af et dansk nej, er ikke til at sige. Noget tyder på at der var stor opmærksomhed omkring sagen i det tyske Udenrigsministerium. Den 22. januar sendte Renthe-Fink telegrafisk besked til Berlin om, at den danske regering havde bøjet sig. Telegrammet bærer bemærkninger, der kan læses som om det blev videresendt til den tyske udenrigsminister von Ribbentrop, trods det faktum at han befandt sig på togrejse fjernt fra Berlin.²⁶

I skrivelser til forsvarsministeren dateret den 16. og 17. januar modsatte Søværnskommandoen sig – efter ordre fra forsvarsministeren – klart det tyske krav. Dette skete med udgangspunkt i den tidligere nævnte overenskomst af 9. april 1940. Søværnet mente ikke, at man havde foretaget sig noget, der kunne give anledning til en ændring af værnets status.²⁷ Søværnskommandoens respons til forsvarsministeren bar tydeligt præg af værnets store harme over det tyske krav. Man skrev direkte, at gav regeringen efter for kravet, forventede Søværnet, at det ville skabe præcedens, og medføre at resten af flåden også ville blive udleveret. Derved ville søværnet opleve et nyt "1807", hvor englænderne havde ranet hele den danske flåde. Slutteligt gjorde søværnet opmærksom på de negative følger en udlevering ville have for personellet's moral, og gjorde herunder klart, at

²³ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 827.

²⁴ Parl. komm., bind IV, s. 14 samt P. Munch 1967, s. 115.

²⁵ Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 42.

²⁶ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 830.

²⁷ Søværnets afvisning er trykt in extenso som tillæg til Kielers artikel i Tidsskrift for Søværnen, 1993. Se evt. også i Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 57. Chefen for Søværnets redegørelse til søværnets ledelse om det tyske krav, findes i Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 10. Mappe om "Udvalget til torpedobådsafleveringen".

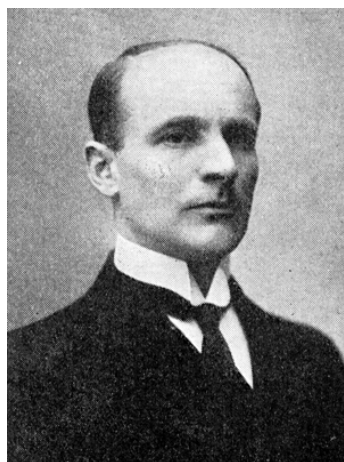
Søværnskommandoen på ingen måde kunne eller ville garantere, at bådene ikke ville blive udsat for sabotage.²⁸

Under ministermødet den 17. januar var både Stauning og Scavenius stemt for en udlevering, mens forsvarsminister Brorsen klart gik ind for en afvisning af det tyske krav. På ministermødet havde Brorsen, ifølge hans egen optegnelser, et "skarpt sammenstød" med Scavenius, der var meget utilfreds med hans manglende lyst til at give efter. Da Kong Christian X havde et nært forhold til, og stor interesse i, forsvarets forhold, blev det besluttet at tage ham med på råd. Kongen var klart imod en udlevering, og både Scavenius og Stauning valgte at bøje sig for kongens vilje og gik med til at fremsende en afvisning af kravet til Renthe-Fink.²⁹

Men inden Renthe-Fink modtog afslaget, havde han allerede telegraferet hjem til Berlin, at den danske regering havde tiltrådt udleveringen af torpedobådene. I telegrammet gjorde Renthe-Fink dog opmærksom på, at spillet ikke var overstået, da Kong Christian X stadig skulle overtale til at støtte beslutningen. Renthe-Fink meddelte Berlin, at han ikke mente, det var formålstjenligt at udsætte kongen for samme pres som regeringen var blevet udsat for.³⁰

På baggrund af sagens videre forløb kan telegrammet virke noget ude af kontekst. Officielt havde den danske regering på dette tidspunkt endnu ikke opgivet at få det tyske krav ændret eller helt opgivet, men noget tyder på, at Renthe-Fink havde en klar ide om, hvordan sagerne stod internt i den danske regering.

Den fungerende chef for søværnet, Kontreadmiral Briand de Crèvecouer, henvendte sig den 18. januar direkte til admiral Mewis, og bad om, at det tyske krav blev trukket tilbage.

På mødet informerede Briand om, at det tyske krav havde gjort søværnets officerskorps stærkt deprimeret, men trods Briands indvendinger meddelte den tyske marinechef, at beslutningen ikke var til at omgøre. Kontreadmiralens henvendelse fik dog tyskerne til at komme søværnet lidt i møde. Renthe-Fink foreslog Berlin, at man garanterede danskerne, at de udleverede både ville blive tilbageleveret ved krigens afslutning. Renthe-Fink garanterede også, at udleveringen på ingen måde ville ændre den danske flådes stilling, og heller ikke lede til yderligere udlevering af fartøjer.³¹

Emmanuel Briand de Crèvecouer (1882-1968) var konstitueret chef for søværnet fra 10/5 1940 til 25/7 1941.

Samme dag som Briand de Crèvecouer var til møde med Mewis, afholdt man et møde i Søværnskommandoen. Her blev det diskuteret om man skulle øge antallet af enheder

²⁸ "General-rapport over begivenhederne i Søværnet under den tyske besættelse 9. april 1940 til den 29. august 1943", s. 96 samt bilag nr. 3/1941. Se også Marinestaben, Kommandør Kjølens, Militærpolitiske Referater 1940-41. Rigsarkivet. FOARK 301.007.

²⁹ Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. II.

³⁰ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 828.

³¹ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 829.

under kommando, så man derved kunne undgå tyske krav om udlevering af flere fartøjer. Det blev dog ved snakken, da man ikke ønskede at provokere besættelsesmagten.³²

To dage senere, mandag den 20. januar, fremsatte Kong Christian X en officiel protest over det tyske krav, og opfordrede stærkt den tyske Rigsregering til at genoverveje kravet. Som vi skal se senere i forløbet, er der ingen tvivl om, at kongen var stærkt utilfreds med det tyske krav og kun nødtvungent gik med til udleveringen. Men kongens protest var uden effekt.³³

Samme dag som kongen fremsatte sin protest, havde Kommandørkaptajn Kjølser et møde med Storadmiral Raeder i Berlin. Raeder fastholdt det tyske krav, men lagde samtidig vægt på, at det tyske skridt ikke var foranlediget af en tysk ringeagt for den danske flådes officerer, og at han ønskede at gennemføre udleveringen på en måde, der skabte mindst mulig anstød hos de danske officerer.

Frits Aage Hammer Kjølser (1893-1985) var militærattache i Berlin fra december 1939 til november 1941.

Kjølser var svækket til mødet med Raeder, da han ikke havde nået at få instruktioner hjemmefra inden mødet. Han fremførte alligevel, at det tyske krav ville medføre stor utilfredshed blandt flådens folk, og at den var et klart brud på ordningen af 9. april 1940. Samtidig gjorde Kjølser opmærksom på, at udleveringen ville medføre en alvorlig forværring af det dansk-tyske forhold. Raeder var dog ikke til at rykke, men gjorde samtidig klart, at det var helt op til danskerne, hvordan man skulle ordne udleveringen. Den danske regering kunne selv bestemme om man ville udlevere bådene, sælge eller låne dem til tyskerne, eller måske indgå i et samarbejde, hvor bådene forblev under dansk flag og med delvis dansk besætning! Det er her tydeligt, at Raeder så udleveringen som en mulighed for at indgå den samarbejdsaftale, man havde forhandlet om i efteråret 1940.

Raeder sluttede mødet med at bede Kjølser tage til København og referere deres møde til de rette myndigheder. Samtidig gav Raeder den danske regering lov til at vente med at træffe en beslutning, til den havde modtaget hans kommentarer.³⁴

Det lader til, at der ikke var megen koordinering eller kommunikation mellem den tyske flåde og det tyske udenrigsministerium. Den 18. januar blev Renthe-Fink af Nils Svenningsen informeret om, at Kjølser var kaldt til møde med Raeder. Renthe-Fink bemærkede straks, at samtalen ikke ville ændre noget, og at regeringen derfor ikke burde vente med at træffe en beslutning, til efter mødet mellem Raeder og Kjølser var overstået – til trods for at Raeder som nævnt netop gav regeringen lov til at vente med en beslutning, til den havde modtaget referatet fra mødet!³⁵

³² Briand de Crevecoeurs privatarkiv, pakke 1, læg 5. Mappen ”T-baadenes aflevering”.

³³ Parl. komm., bind IV, s. 15.

³⁴ Kjølserens referat af samtalen findes i Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III. IV, 1–2, samt i Marinestaben, Kommandør Kjølser, Militærpolitiske Referater 1940-41. Rigsarkivet. FOARK 301.007
Se også Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 47ff og Kjølser 1957, s. 144ff.

³⁵ Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 44.

Den 21. januar ankom Kjølseren til København, hvor han samme dag deltog i en række møder med bl.a. Kongen og Brorsen. Kjølseren refererer at alle, på nær Scavenius, var stemt for en klar afvisning. Scavenius var overbevist om, at Danmark ligegyldigt hvad ville ende med at måtte bøje sig, og han ønskede derfor at undgå en formålsløs konflikt med besættelsesmagten. Kjølseren hævder, at Scavenius ligefrem satte sin ministerpost på spil, for at få regeringen til at gå med til en udlevering, men det er usikkert, hvor han har den oplysning fra, da han næppe selv har været til stede under ministermødet. Resultatet af mødet den 21. blev dog, at regeringen fremsendte endnu et note til Renthe-Fink, hvori man opfordrede tyskerne til at fravige kravet om udleveringen.³⁶

Den 22. januar svarede tyskerne "eftertrykkeligt" at kravet blev opretholdt. Dette fik regeringen og kongen til endeligt at bøje sig, og samme dag meddelte man tyskerne, at bådene ville blive udleveret. Regeringen opretholdt dog sin protest overfor det tyske krav.³⁷ De nærmere detaljer blev overladt til forhandlinger mellem chefen for Søværnskommandoen og den tyske marineattaché, Kapitän zur See Henning. Bådene blev udleveret til tyskerne og ikke lånt eller solgt, som Raeder havde lagt op til. Derved kunne danskerne fastholde billedet af, at man ikke støttede den tyske krigsindsats – med mindre man blev tvunget.³⁸

Udleveringen

Allerede den 23. januar nedsatte søværnet en arbejdsgruppe, der skulle koordinere udleveringen. Udvalget bestod af fire af søværnets officerer; Kommandør Ibsen (chef for Flådestationen), Kommandørkaptajnerne Kjølseren, Vedel (souschef i Marinestaben) og Ramlau-Hansen (sekretær for udvalget) samt direktøren for Orlogsværftet N. K. Nielsen.³⁹

Tyskerne var bange for, hvad der kunne ske når nyheden om udleveringen slap ud, og man var derfor indstillet på at ordne udleveringssagen hurtigst muligt.⁴⁰ Dette fik de opbakning til fra en noget uventet side; den 23. januar indberettede Renthe-Fink til Berlin, at *"den danske marine anser det for nødvendigt, at bådene under tysk bevogtning flyttes fra den nuværende ankerplads til et for offentligheden utilgængeligt sted"*.⁴¹ Indtil overdragelsen var det danskerne, der havde ansvaret for bevogtningen af bådene, og den danske hast med at få bådene overdraget, må have skyldtes både en frygt for sabotage mod bådene, samt at udleveringen skabte stor utilfredshed blandt flådens faste mandskab. Man ønskede derfor at få løst situationen hurtigst muligt. Som led i beskyttelsen af bådene på Holmen blev de alle samlet og klargjort ved torpedobådsbroerne.

Den nedsatte arbejdsgruppe overvejede i samarbejde med direktøren for Københavns Havn, en række mulige ankerpladser til bådene, bl.a. Flakforhavnen, Skudehavnen og

---

³⁶ Parl. komm., bind IV, s. 14 og Kjølseren 1957, s. 144ff.

³⁷ Kong Christian X ønskede at udsende en pressemeddelelse om det skete, men da tyskerne nedlagde veto overfor kongens ønske om, i pressemeddelelsen, at markere at udleveringen skete under protest, blev ideen opgivet. Parl. komm., bind IV, s. 16.

³⁸ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 830 samt Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. II.

³⁹ Gruppen holdt møder den 23., 24., 25. og 29. januar, samt en række møder med repræsentanter for den tyske flåde. Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 10. Mappe om "Udvalget til torpedobådsafleveringen", samt Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III. IV, 1-2.

⁴⁰ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 830.

⁴¹ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 831.

lystbådehavnen ved Svanemøllen. Til slut enedes man om lystbådehavnen, da bådene her ville være lette at bevogte, og de tyske soldater kunne indkvarteres tæt ved.

Den 24. januar kunne den tyske marineattaché telegrafere det danske forslag hjem til Berlin. Forslaget lagde op til, at de danske både blev overdraget "*uden kanoner, torpedoer, håndvåben og ammunition, ligeledes uden projektører, radiostationer og afstandsmålere samt torpedorør*"⁴². Desuden blev bådene udleveret uden olie og kul. I aftalen blev det slået fast, at tyskerne hurtigst muligt skulle fjerne bådene fra Orlogsværftet og fra Svendborg, og at bådene ikke måtte sætte tysk flag, før de var kommet udenfor dansk territorium. Fra dansk side valgte man at udstyre bådene både med en tilstandsrapport, der beskrev eventuelle materielproblemer og med et komplet sæt tegninger til hver båd.⁴³ Samtidig fjernede man dog bådernes navneskilte m.v., samt fortroligt materiale, herunder natkendetegnsinstallationerne.⁴⁴

Bilagene til marineattachéens indberetning indeholdt et ønske fra chefen for Kystbevogtningen om, at tyskerne gav afkald på Springerens, da den var af stor værdi for førnævnte organisation. Samtidig kom det frem at Støren, Søridderen og Søhunden pga. deres høje alder allerede var udfaset og under realisation. Skibene havde som følge heraf fået udtaget en række hjælpemaskineri m.v. og marineattachéen gjorde derfor opmærksom på, at deres værdi for tyskerne i bedste fald var begrænset.⁴⁵

Samme dag meddelte den tyske overkommando i Berlin, at fremtidige forhandlinger om udleveringen skulle gennemføres i Berlin, hvorfor Kjølens måtte haste tilbage. Under de næste dages forhandlingerne fremførte Kjølens de førnævnte reservationer omkring de fire førnævnte enheder af S-klassen, og det fik tyskerne til den 27. januar at give afkald disse både. Tyskerne gik med til resten af de danske ønsker, herunder at bådene skulle overdrages uden våben. At tyskerne gik med til dette skyldtes bl.a., at torpedobådene var udstyret med 45cm torpedorør, der ikke var compatible med tyskernes 53cm torpedoer. I tysk tjeneste blev skibene dog slet ikke udstyret med torpedorør.

I Svendborg fik søværnet assistance af Falck, da man ikke selv rådede over kraner m.v. til demontering af våbnene. De aftagne dele fra Glenten, Høgen og Ørnen blev efterfølgende opmagasineret i Svendborg.⁴⁶

---

⁴² Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 832. Punktet omkring bådernes manglende armering kom til efter pres fra søværnets personel. Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 10. Mappe om "Udvalget til torpedobådsafleveringen". Efter 29. august 1943 tog tyskerne det aftagne skyts, der bl.a. blev opstillet ved det tyske batteri ved Hansted i Jylland. For yderligere oplysninger, se Steensens artikel i Tidsskrift for Søværnen, 1953.

⁴³ Kilderne er noget uenige om, hvorvidt søværnet udleverede et sæt tegninger til hver båd eller blot et til hver bådtype.

⁴⁴ Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 54ff samt Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 1. Dagbog 1940 13/9 – 1941 8/5, s. 297. Åbenbart fik tyskerne ikke udleveret samtlige tegninger, for 10. september 1943 henvendte Admiral Dänemark sig til Orlogsværftet for at få udleveret tegninger til turbine- og hjælpemaskinanlæg til torpedobådene Dragen og Hvalen. Orlogsværftets ledelse afslog det tyske krav med henvisning til, at tegningerne ikke var Orlogsværftets ejendom, men tilhørte hhv. Atlas A/S og Nordisk Brown Boveri A/S. Se Orlogsværftets Særberetning vedrørende Tiden fra 29. august 1943 til 31. marts 1944, s. 18-19 plus bilag 12.

⁴⁵ Steensen 1953, s. 69 samt Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 833.

⁴⁶ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 834 samt Kjølens 1957, s. 146. Et referat af Kjølens telefoniske rapport om mødet findes i Søren Brorsens privatarkiv, Rigsarkivet, Pk. III, IV, 1-2. Se også Marinestabens arkiv, Kommandør Kjølens, Militærpolitiske Referater, 1940-1941. Rigsarkivet, FOARK 301.007. Se også Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 1. Dagbog 1940 13/9 – 1941 8/5, s. 302 ff.

30. januar ankom tre tyske officerer til København, hvor de inspicerede de danske både. Tyskerne skulle danne sig et overblik over, hvor store ændringer, der var nødvendige, førend bådene kunne tages i brug af tyskerne. Officererne tog den 2. februar sammen med Kommandørkaptajn Ramlau-Hansen videre til Svendborg. I forbindelse med begge inspektioner bemærkede tyskerne, at bådene var i fortræffelig stand.⁴⁷

Foto taget fra Batteri Sixtus viser et fartøj af Dragen-kl. under bugsering fra Holmen til lystbådehavnen i Svanemøllebugten. Man vil bemærke at torpedobåden er gråmalet. De tre enheder af Dragen-klassen blev som forsøg malet grå i december 1939. Indtil da havde de ligesom resten af torpedobådene været ikklædt en olivengrøn maling.

Den 4. februar var søværnet færdig med at afmontere kanoner og torpedorør og med at udtage olien fra bådene, og Vedel kunne derfor informere tyskerne om, at bådene nu var klar til overdragelsen.⁴⁸

Dagen efter ankom de af tyskerne chartrede slæbebåde til Holmen. Tyskerne måtte selv leje og bemande de slæbebåde, der trak bådene fra Holmen. Søværnet meddelte, at så snart bådene var udleveret til tyskerne, var man ikke længere forpligtet til at yde yderligere assistance.

⁴⁷ Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 1. Dagbog 1940 13/9 – 1941 8/5, s. 301 samt Generalrapport over begivenhederne i Søværnet under den tyske besættelse 9. april 1940 til den 29. august 1943, s. 100.

⁴⁸ Bskeden om at udleveringen var på plads blev, som en sidebemærkning, videregivet til Hitler af Raeder under et møde allerede samme dag. Fuehrer Conferences, s. 178.

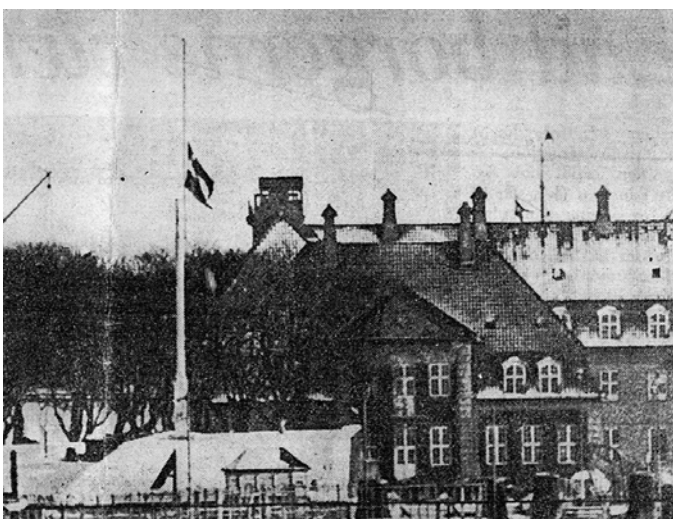

Slæbebådene medbragte også torpedobådernes tyske besætninger, der måtte sejles ind med slæbebådene, da man fra dansk side ikke ville tillade, at de betrødte Holmens område. Af samme grund optrådte de tyske officerer altid i civil, når de var på besøg på Holmen. De tyske søfolk kom hovedsageligt fra civile handelsskibe.⁴⁹

Den officielle overdragelse af de otte både fandt sted den 6. februar 1941, og det skal bemærkes at Renthe-Fink telegraferede til Berlin, at *"Danskerne har ved*

overdragelsen optrådt korrekt".⁵⁰ Trods utilfredsheden med beslutningen valgte søværnet at udføre den af regeringen pålagte ordre til punkt og prikke.

Om fredagen, dagen efter udleveringen, afholdt Kongen en parole for søværnets personel på Officerssskolen på Holmen. Her gjorde han det klart, at han forstod den bitterhed som søværnets personel følte. Kilderne er noget uenige om, hvad Kongen præcist sagde, men der er ingen tvivl om, at han udtrykte sin utilfredshed med udleveringen, og medfølelse med søværnet.⁵¹

Rigets Flag vajede på halv stang fra kl. 12.30 til 15.45 den 5. februar.

Gennem Kongens jagtkaptajn var tyskerne blevet informeret om at Dannebrog ville gå på halv ved udleveringen – et skridt, der hverken faldt i Scavenius' eller tyskernes smag!⁵²

10. februar havde den svenske gesandt i Danmark et møde med Scavenius. Under mødet spurgte gesandten om ikke udleveringen var et brud på 9. april-ordningen. Scavenius svarede "med eftertryk" at *"i en tid som denne vil det være tåbeligt ikke at regne med at*

⁴⁹ Steensen 1953, s. 70 samt Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 1. Dagbog 1940 13/9 – 1941 8/5, samt Arkiv nr. 6499, BD. NR 10. Mappe om "Udvalget til torpedobådsafleveringen".

⁵⁰ Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 835.

⁵¹ Se Hvem Hvad Hvor, 1948, s. 117 og Brøndsted 1947, s. 1226. Jeg har i forbindelse med denne artikel søgt Hofmarskallatet om adgang til at læse Kong Christian X's tale, men Kongens arkiv er ikke tilgængeligt.

⁵² Ifølge Halfdan Barfods erindringer, som hans søn Jørgen Barfod udgav i 1999, var det Barfod, der på pågældende tidspunkt var Kongens Jagtkaptajn, der fik ideen til at sætte Rigets Flag på halv. (Barfod 1999, s. 176.) Kieler giver dog kronprins Frederik æren for ideen (Kieler 1993, s. 44). Hvem præcis der skal have æren, har ikke været muligt at påvise på baggrund af det gennemgåede materiale.

Kirchhoff 1983, s. 246, Roslyng-Jensen 1980, s. 440, Ludvig 1945, s. 15 og Parl. Komm., bind 4 – aktstykker, s. 38, Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 56 samt Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 1. Dagbog 1940 13/9 – 1941 8/5, s. 304 ff.

*udviklingen vil skabe nye situationer, som vil kræve en tillempling af tingenes tilstand".*⁵³

Derudover gjorde Scavenius opmærksom på, at det jo ikke var første gang, at man fra tysk side stillede krav, der gik udover aftalen af 9. april. Her tænkte han på udleveringen af det danske antiluftskyts.⁵⁴

Scavenius kunne ikke se forskel på de to sager, men forskellen var dog, at mens hæren kunne overleve tabet af dens kanoner, ville en udlevering af flådens enheder true selve søværnets eksistens. Udleveringen ville både begrænse søværnets muligheder for at leve op til de pålagte opgaver, og ville også have en stor negativ effekt på personellet's moral. Derudover bærer søværnets skibe alle Dannebrog, og er derfor at regne for en del af nationen, og man kunne derfor forvente at en udlevering ville skabe stor utilfredshed i den danske befolkning. Udleveringen af antiluftskytset i april 1940 var sket uden den store folkelige bevågenhed, men udleveringen af torpedobådene skabte en stor krise i forholdet til besættelsesmagten.⁵⁵

I den censurerede danske presse blev sagen ikke nævnt, men den nåede alligevel ud til befolkningen og skabte stor harme.⁵⁶ Tyskerne registrerede i foråret 1941 en forværring af forholdet mellem danskerne og tyskerne. Den tyske admiral i København indberettede til Berlin, at befolkningens nationale følelse var dybt såret og advarede imod flere brud på 9. april-ordningen. Forværringen skyldtes ikke mindst at den tyske censur af de danske aviser her virkede mod hensigten og gav næring til rygter som f.eks. at tyskerne var ved at få hele flåden udleveret.⁵⁷

Udlandets syn på udleveringen

Da Renthe-Fink den 15. januar afleverede det tyske krav, havde Scavenius udtrykt bekymring over, hvordan en evt. udlevering ville blive opfattet i udlandet, herunder især i England. Scavenius' bekymring var ikke ubegrundet, og både i Sverige og England skabte det skete megen røre.

Pressen i det neutrale Sverige brugte en del spalte- og lederplads på sagen, og var meget kritisk overfor det åbenlyse brud på 9. april-ordningen. Den tyske gesandt i Sverige indberettede den 10. februar til Berlin omkring den svenske presse, og medsendte en række eksempler på svenskernes kritik. Det svenske udenrigsministerium havde opfordret den svenske presse til at undlade at reagere på udleveringen, men uden synlig effekt. Svenskerne sammenlignede bl.a. udleveringen med englændernes ran af den danske flåde i 1807. Sagen faldt sammen med Hans Hedtoft og H.C. Hansens tvungne tilbagetræden fra deres politiske virke, og begge sager blev brugt som bevis på, at tyskerne ikke ville eller kunne leve op til de nordiske frihedstraditioner, og at tyskerne brugte mere tvang og pres end nødvendigt. Trods Renthe-Finks anbefalinger om det modsatte, udsendte Berlin den 12. februar en pressemeddelelse, hvori man bekræftede at den tyske flåde havde overtaget et antal ældre (?) danske torpedobåde. Samtidig afviste

⁵³ Kirchhoff 1983, s. 243-44 (min oversættelse fra svensk til dansk).

⁵⁴ Kirchhoff 1983, s. 243-44.

⁵⁵ "General-rapport over begivenhederne i Søværnet under den tyske besættelse 9. april 1940 til den 29. august 1943", bilagsbindet.

⁵⁶ De seks torpedobåde var relativt kendte i den danske befolkning. De havde bl.a. lagt kulisser til en del af den populære film "Flådens blå matroser" fra 1937 med bl.a. Ib Schönberg. Se evt. www.danskefilm.dk for yderligere information.

⁵⁷ Kirchhoff 1983, s. 244-45.

tyskerne dog, at de skulle have rekvireret de danske både, og skrev blot at den danske regering imødekom et tyske ønske om at stille bådene til rådighed. I de svenske marinekalendere fra perioden 1942-45 står torpedobådene også opført som udlånt til Tyskland uden bestykning.⁵⁸

I Storbritannien skabte udleveringen både vrede og harme. Via Sverige modtog både regeringen og søværnet noter fra britisk side, hvor englænderne i klare vendinger meddelte deres utilfredshed med, at bådene ikke var blevet sænket inden udleveringen. Udleveringen førte til, at briterne valgte en mere aggressiv stil overfor den danske regering, og selv efter at bådene var blevet udleveret opretholdte briterne, efter direkte ordre fra Churchill, presset. Den 26. februar modtog søværnet en note fra britisk side. Heri skrev de, at det eneste, der kunne redde den danske flådes ære var, at søværnet kom fremtidige tyske krav i forkøbet og selv sænkede flådens 10 ubåde. Krigssituationen taget i betragtning frygtede de åbenlyst konsekvenserne, hvis de danske ubåde skulle komme til at indgå aktivt i den tyske krigsførelse mod Storbritannien.⁵⁹ Ubådene blev dog ikke sænket, men efterfølgende kontaktede briterne Kong Christian X for at få ham til at gribe ind. Kongen sendte et klart svar om, at den danske politik fortsat var modstand mod den tyske besættelse, og at han derfor frabad sig trusler mod Danmark.⁶⁰

Ifølge Kieler og Roslyng var der blandt søværnets yngre officerer et stærkt ønske om at sænke skibene inden de faldt i tyskernes hænder. Regeringen gav ordre til, at sabotage skulle undgås, og søværnet valgte at postere vagtposter ved torpedobådene. Både regeringen og søværnets ledelse var bange for, at en sabotageaktion ville medføre at tyskerne tog hele det danske søværn, og at samarbejdspolitikken ville bryde sammen. En sådan udvikling turde man ikke tage ansvaret for. Søværnets officerer besluttede dog, at man næste gang, tyskerne fremsatte krav om udlevering af danske skibe, hellere ville sænke skibene end udlevere dem. Det fik man som bekendt muligheden for i august 1943.⁶¹

---

⁵⁸ Dette afsnit er baseret på Marinestaben, Kommandør Kjølens, Militærpolitiske Referater 1940-41. Rigsarkivet. FOARK 301.007, Marinekalender 1944, s. 52, samt Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 835-836.

⁵⁹ MHT, nr. 2 / 1989, s. 21ff og Hæstrup 1967, s. 118.

⁶⁰ Bundgaard 2000, s. 65ff., Roslyng-Jensen 1980, s. 61ff, Munck 1967, s. 47ff og Harris 1989, s. 21ff.

⁶¹ Kieler 1993, s. 50, Roslyng-Jensen 1980, s. 61 og Bjerg 1983, s. 123ff.

De udleverede både

10. marts meddelte tyskerne, at de alligevel ikke ville overtage de to gamle bevogtningsfartøjer Havørnen og Narhvalen. De blev leveret tilbage til søværnet den 21. marts 1941.

Syv dage senere blev Høgen, som den første af de tre torpedobåde i Svendborg, bugseret

bort. Først den 1. april var isen i Københavns havn tøet tilstrækkeligt til, at det blev muligt at slæbe de tre både her væk. Samme dag blev Ørnen slæbt fra Svendborg, mens Glenten måtte vente helt til den sjette førend den forlod dansk område. Alle bådene blev slæbt til Rostock.⁶²

Orlogskaptajn Ries, der stod for overdragelsen af bådene i Svendborg, begik selvmord den 6. april 1941, samme dag som Glenten, som den sidste båd, blev bugseret bort. Hans nekrolog nævner ikke dette direkte, men nævner kun, at han var stærkt påvirket af den tyske besættelse.⁶³ Her ses Høgen under bugsering i Svendborg 28. marts.

Torpedobådene af Dragen- & Glenten-klassen

Men hvad var det for skibe som tyskerne fik udleveret, og hvad blev deres senere skæbne?

Efter mange års smalkost havde Folketinget i 1929 bevilliget midler til bygning af seks 300 tons torpedobåde. Bådene, der fik betegnelserne Dragen- og Glenten-kl. (tre af hver) blev bygget på Orlogsværftet i perioden 1929-1935.

⁶² En række af kilderne nævner at bådene forlod Danmark under tysk flag. Det værger jeg mig ved at tro er rigtigt, da der direkte stod i udleveringsaftalen, at bådene ikke måtte hejse tysk flag førend de var uden for danske farvande. Havde tyskerne brudt dette punkt, er jeg overbevist om, at det havde medført en dansk protest. Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 10. Mappe om "Udvalget til torpedobådsafleveringen", Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 56. Se også "General-rapport over begivenhederne i Søværnet under den tyske besættelse i tiden fra den 9. april 1940 til den 29. august 1943", s. 101.

⁶³ Barfod 1999, s. 176, Teisen 1983, s. 111 og 122ff, Tidsskrift for Søværnen, 1941, s. 239-40 samt Teisen 1984, s. 465-66.

Torpedobåden Dragen (1929) fotograferet fra luften under fuldkraftsprøve.

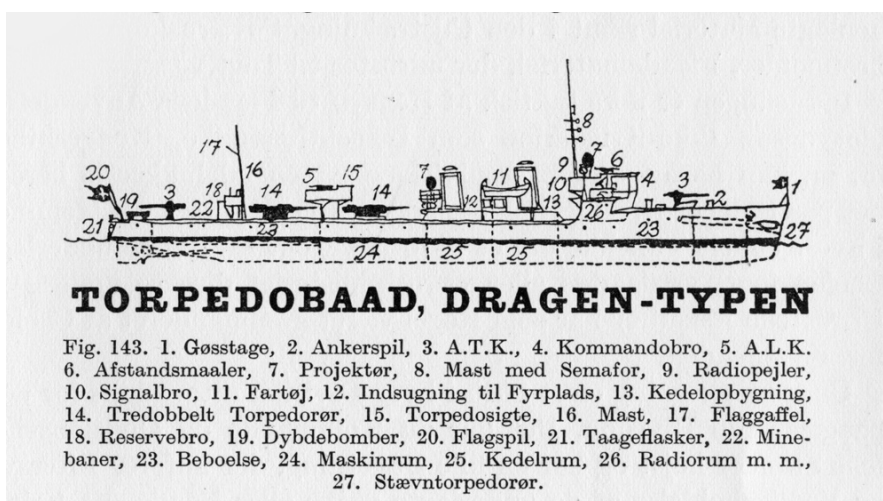
Bådene fik en topfart på ca. 29 knob og var armeret med 8(Dragen-kl.) og 6(Glenten-kl.) 45cm torpedoudskydnings-apparater, samt 2 75mm(Dragen-kl.) og 2 87mm(Glenten-kl.) kanoner. Besætningen var på 51 mand.⁶⁴

Ifølge beskrivelsen i Garde og Bjergs bog om torpedobådene var søværnets ansatte ikke ovenud tilfredse med de seks torpedobåde. På

dette tidspunkt var alle andre sømagter gået over til at bygge motortorpedobåde, og de danske både var derfor lidt af en anakronisme.

Mange i søværnet mente, at man også skulle været gået over til motortorpedobåde, i stedet for de store, tunge og relativt langsomme displacementbåde.

Kritikerne mente, at enhederne var for store til den påtænkte rolle som torpedobåd og mere var en hybrid mellem en

⁶⁴ I forbindelse med bygningen af søværnet skibe var og er det kotume, at der blev fremstillet en model af den påtænkte enhed. Jeg har i forbindelse med denne artikel ledt efter en model af Glenten eller Dragen, men uden held. Skulle nogen kende til en sådan model, hører jeg meget gerne om det.

torpedobåd og en kystjager. Som så mange gange før og siden var det størrelsen af de bevilligede midler og ikke en objektiv vurdering af, hvilke fartøjsegenskaber, der var brug for, der kom til at bestemme bådenes udformning. Man sigtede mod at få en enhed, der kunne lidt af det hele, men man endte med en, der ikke var rigtig god til nogen af de tiltænkte opgaver.⁶⁵

Bådenes senere skæbne

Efter overdragelsen blev de seks torpedobåde klargjort på værfter i Rostock og Lübeck.

Derefter indgik de fra august 1941 i 26. U-flotille med station i Pillau og Gotenhafen (Gdynia), hvor de deltog i uddannelsen af de tyske ubådsbesætninger. Bådene fungerede som sejlene mål og i forbindelse med optagning af afskudte torpedoer. De blev udstyret med 2 kanoner hver, men ingen torpedorør, og fik identifikationsbogstaverne TFA 1-6.

Hvalen i tysk tjeneste under navnet TFA 5. TFA stod for Torpedofangboot Ausland. Bemærk kranen på agterdækket, der blev brugt til indtagning af torpedoer.

Der er skrevet meget lidt om bådenes virke i tysk tjeneste, men der er lille tvivl om, at de spillede en relativ stor rolle i uddannelsen af de mange ubådsbesætninger, som tyskerne fik brug for til deres ubåde.

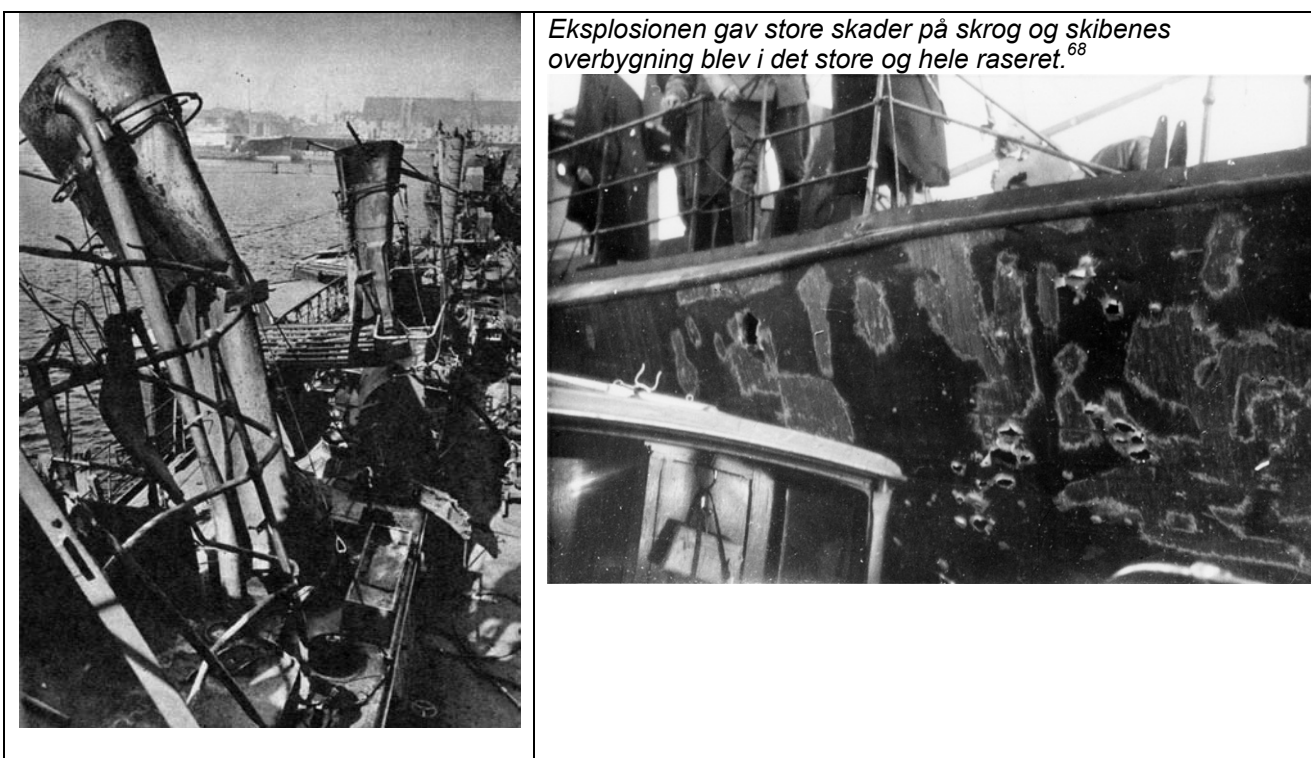
⁶⁵ Bjerg 1989, s. 85ff.

To af enhederne gik tabt i krigens sidste måneder. Glenten blev den 3. februar 1945 sænket af artilleriild nær Pillau og den 14. maj blev Dragen minesprængt i Geltinger Bugt.⁶⁶

Vraget af Glenten (A4). Præcis hvor disse billede blev taget, er ikke til at fastslå. Billederne er ofte krediteret som visende tre af de danske torpedobåde, men de to både (i midten og til højre) er ifølge Gunnar Olsen specialbyggede tyske torpedofangboote.⁶⁷

Da søværnet i foråret 1945 drog til de nordtyske havne for at lede efter de fartøjer som tyskerne havde taget under krigen, genfandt man de fire resterende enheder i Flensborg. De havde som sagt klaret sig igennem krigen, men da et ammunitionsskib sprang i luften i Flensborg havn den 6. juni 1945 blev de fire både hårdt beskadiget.

Ekspllosionen gav store skader på skrog og skibenes overbygning blev i det store og hele raseret.⁶⁸

⁶⁶ Det har ikke været muligt for mig at finde ud af, hvad Dragen lavede til søs seks dage efter Tysklands kapitulation. Steensen 1953, s. 71ff., Olsen 1998, s. 276ff & Gröner 1988, bind 5, s. 161.

⁶⁷ Gunnar Olsen 1998, s. 278.

Trods skaderne blev Laxen, Hvalen, Høgen og Ørnen i august 1945 langsomt slæbt hjem til Danmark. Først til Sønderborg og senere til Holmen.⁶⁹

Bådene lå længe på Holmen, mens man overvejede forskellige muligheder for at reparere dem, men i foråret 1949 besluttede Marineministeriet, at Hvalen, Høgen og Ørnen skulle ophugges.⁷⁰ Det var planen, at Laxen skulle bruges som skydemål, men ideen blev opgivet og den blev ophugget i 1952.⁷¹

Den tyske erstatning

Efter mødet den 17. januar mellem Renthe-Fink og Scavenius, meddelte Renthe-Fink Berlin, at Scavenius havde fremført et ønske fra den danske flåde om en øget tilførsel af skibsplader. Efter besættelsen var det den tyske Kriegsmarine, der stod for fordelingen af sådant skibsmateriel. Renthe-Fink havde svaret Scavenius, at en udlevering af torpedobådene vil sikre en gunstig holdning til spørgsmålet.⁷² I senere beskrivelser af begivenhedsforløbet udlægges det som om, at det var tyskerne, der fremsatte tilbuddet om at stille materialer til rådighed for bygning af nye torpedobåde i stedet for de udleverede, men på baggrund af det gennemgåede materiale er det min opfattelse, at tyskerne ikke var idemændene bag forslaget.

Som følge af de massive danske protester over udleveringen, gav tyskerne allerede 5. februar tilsagn om levering af materialer til bygning af nye torpedobåde. Derved søgte tyskerne at slå fast at udleveringens mål ikke var en svækkelse af den danske flåde, og kun var nødvendig på grund af tyskernes øjeblikkelige mangel på egne fartøjer.⁷³

Kort tid efter udleveringen fik forsvarsminister Brorsen Rigsdagens Finansudvalg til at give tilsagn om 21 mio. kr. til bygning af nye enheder, og søværnet kunne påbegynde planlægningen af erstatningsenhederne. Søværnets ledelse overvejede grundigt, hvilke typer fartøjer man skulle bygge; motortorpedobåde, to enheder af samme type som Najaden og Nymfen (de senere kystjagere Willemoes og Huitfeldt), der var under bygning på Holmen, eller seks torpedobåde af samme slags som de udleverede. Allerhelst ville søværnet have bygget motortorpedobåde, men det var pga. krigen ikke muligt at få motorer til sådanne enheder, og det måtte derfor opgives. Da det ville være for lidt med

---

⁶⁸ Ludvig 1945, s. 15. En række kilder nævner eksplosionen af ammunitionsskibet som årsagen til Glentens sækning, men jeg vælger at stole mere på Erich Gröners værk om den tyske flåde under 2. Verdenskrig, da dette normalt er meget troværdigt.

⁶⁹ Otto Ludvig skriver (Ludvig 1945, s. 16) at Dragen var blandt de enheder han var med til at hente i Flensborg, men dette kan ikke have været tilfældet. Bådene havde ved den tyske overtagelse fået fjernet navneskilte, numre og andet, der kunne identificere dem, og skaderne på bådene taget i betragtning kan Otto Ludvig have taget fejl. Jeg vælger at tro mere på Erich Gröner og Steensens research, der beskriver at Dragen blev minesprængt i Geltinger Bugt den 14. maj 1945. Gröner 1988, s. 161, Olsen 1998, s. 276ff og Steensen 1953, s. 73.

⁷⁰ Høgen sank på Holmen den 21. december 1948, og blev solgt til ophugning i sunken tilstand. Inden ophugning blev Hvalens oliefyrede kedler udtaget. De blev senere installeret i korvetten Thetis under dens hovedreparation i 1950-51. Derudover blev en af Høgens kedler opstillet ved Orlogsværftets prøverum. Steensen 1953, s. 74.

⁷¹ Olsen 1998, s. 276ff.

⁷² Parl. komm., bind XIII, 1-6, bind 4-6 II, s. 828.

⁷³ Marinestaben, Kommandør Kjølsten, Militærpolitiske Referater 1940-41. Rigsarkivet. FOARK 301.007, Westermann 1946, s. 406 og Steensen, 1953, s. 70.

kun 2 erstatningsbåde, valgte man at bygge seks enheder af samme type som Dragen og Glenten-klassen.⁷⁴

De både, søværnet den 13. marts 1941 fremlagde planerne til, ville koste 28 mio. kr., men da man kun havde fået 21. mio. måtte man satse på, at genbruge skytset fra de seks udleverede enheder, i stedet for at købe nye og kraftigere 105mm kanoner.⁷⁵

På grund af problemer med at få materialer påregnede søværnet fra starten en konstruktionstid på mellem 20 og 35 måneder, og man overvejede sågar på et tidspunkt at udstyre de nye enheder med kulfyrede maskiner pga. manglen på olie!⁷⁶

Tyskerne var noget overrasket over, at den danske flåde bad om materialer til bygning af seks både. Man havde kun regnet med at danskerne ville bygge et enkelt fartøj. Søværnet modtog dog materialer nok til at kunne begynde konstruktionen af de nye enheder. Dette foregik dog for lavt blus, da man ikke ønskede, at tyskerne skulle overtage bådene, når de var færdigbyggede. Da beddingerne var optaget af bygningen af de to kystjagere blev kølen til to første erstatningsbåde først lagt i august 1943. Bygningen blev fortsat efter flådens sænkning den 29. august, og kølen til båd nr. tre blev lagt den 14. september. Arbejdet blev først endeligt indstillet i slutningen af september 1943.⁷⁷

Holmen fotograferet i september 1943. På fotoet ses de tre T-41 torpedobåde under bygning. Bemærk Kongeskibet Dannebrog i dok inden det blev slæbt til Sydhavnen. I venstre side ses ubåden Havfruen, sat på land efter den blev hævet den 8. september.

⁷⁴ Søværnet opgav dog ikke dets interesse i motortorpedobådskonceptet og i juni 1941 blev bl.a. kommandørkaptajn Westermann sendt til Sverige for her at få et indtryk af de svenske motortorpedobådes formåen. En kopi af Westermanns meget detaljerede rapport, der er komplet med tegninger af de svenske torpedobåde, findes hos Søværnets Fototjeneste.

⁷⁵ Efter 29. august 1943 overtog tyskerne de fra Dragen- og Glenten-klassen udtagne kanoner, og de seks enheder af Krieger-klassen blev derfor efter krigen udstyret med en noget svagere armering med 3 37mm som sværeste skyts.

⁷⁶ Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 10. Mappe om "Udvalget til torpedobådsafleveringen". Journal nr. 181/1941. *Referat af Hovedudvalget for Krigsmateriels møde i Marineministeriet Torsdag den 13. marts 1941 kl. 1430.*

⁷⁷ Parl. komm., bind 4 – aktstykker, s. 26., Steensen 1950 samt Vedels privatarkiv i Rigsarkivet. Arkiv nr. 6499, BD. NR 1. Dagbog 1940 13/9 – 1941 8/5, s. 307ff. Orlogsværftets Særberetning vedrørende Tiden fra 29. august 1943 til 31. marts 1944, s. 11 og 30ff.

Efter den tyske overgivelse i 1945 genfandt man de påbegyndte skrog på Holmen, og man valgte at færdigbygge dem og de yderligere tre planlagte fartøjer.

Søsætningen af Krieger 5. maj 1946 - på etårsdagen for befrielsen.

Enhederne indgik i flådens tal i perioden 1948-50 og blev opkaldt efter nogle af søværnets helte; Krieger, Bille, Buhl, Hammer, Krabbe og Holm.⁷⁸

Her ses P571 Buhl, der løb af stablen i 1947.

Søren Nørby, stud. mag.
Noerby@orlogsmuseet.dk

Tak til alle dem, der har hjulpet mig med denne artikel, herunder især Gunnar Olsen, Stuffle, Johnny Balsved, Jakob Seerup, Walther Hagenau-Poulsen, Palle Roslyng, Hans Kirchhoff og Ditte Ditlevsen.

Illustrationer

Side 1	Bevogtningsfartøjer under bugsering. Fotograf ukendt. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg.nr. 955-1960.
Side	Viceadmiral Rechner. Fra Teisen 1984, s. 459.
Side	Daværende Kommandørkaptajn A. H. Vedel. Fra Kjølsten 1957, s. 176.
Side	Bevogtningsfartøjer Springerer fotografert i 1942. Fotograf: Frede Svendsen. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg.nr. 247b-1990.
Side	Frits Aage Hammer Kjølsten. Fra Teisen 1984, s. 286.
Side	E. Briand de Crèvecoeur. Fra Topsøe-Jensen 1935, bind 1, s. 197.
Side	Torpedobåd under bugsering. Fotograf ukendt. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg.nr. 956-1960.
Side	Torpedobåd under bugsering. Fotograf ukendt. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg.nr. 237-1999.
Side	Rigets Flag på halv. Fra Søværnets Fototjeneste.
Side	Høgen (sandsynligvis) under bugsering i Svendborg Havn, marts 1941. Fotograferet af Kurt Marquard. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg.nr. 235-1999.
Side	Torpedobåden Dragen. Fotograf ukendt. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg.nr. 416-1963.

⁷⁸ Olsen 1998, s. 72.

Side	Torpedobåden Dragen. Fotograf ukendt. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg.nr. 26-1960.
Side	Tegning af Dragen. Fra Halfdan Barfods "Vor flåde i fortid og nutid", 1941-42, s. 233.
Side	TFA 5 (Hvalen). Fra Fjernkendingsskolens arkiv.
Side	Vraget af Glenten. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg. nr. 1115-1967.
Side	Vraget af Glenten. Fra Gunnar Olsens arkiv.
Side	Skaderne på torpedobådene. Fra Steensen 1953, s. 72.
Side	Skaderne på torpedobådene. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg. nr. 417-1965.
Side	Holmen i september 1943. Fra Fjernkendingsskolens arkiv.
Side	Søsætningen af torpedobåden Krieger. Fra Fjernkendingsskolens arkiv.
Side	Torpedobåden Buhl(1947). Fotograf ukendt. Fra Orlogsmuseets Fotoarkiv. Reg.nr. 1368-1968.

Litteraturliste

Rigsarkivet	Aage Helgesen Vedels Privatarkiv. Arkivpakke Nr. 6499, BD.NR. 1, 10 og 11.
Rigsarkivet	Marinestabens arkiv, Kommandør Kjølens, Militærpolitiske Referater 1940-1941. FOARK, nr. 301.007.
Rigsarkivet	Briand de Crèvecouers privatarkiv (nr. 6576) Pakke 1, læg 5: "Diverse materiale fra tiden som fung. chef for Søværnskommandoen, 1940-41"
Rigsarkivet	Søren Brorsens Privatarkiv. Arkivpakke Nr. 1, 2 og 3. "Beretning til Folketinget, afgivet af den af Folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens § 45." Bind VI – Krigsministeriet og Marineministeriet under besættelsen. København 1949. Bilag til ovenstående Parlamentarisk Kommission angående Besættelsen XIII, 1-6, bind 4-6 II. C. Krigsministeriet og Marineministeriet under Besættelsen. "Fuehrer Conferences on naval affairs 1939-1945" Greenhill Books, London 1990. "General-rapport over begivenhederne i søværnet under den tyske besættelse i tiden fra den 9. april 1940 til den 29. august 1943." Søværnskommandoen. "Orlogsværftets Særberetning vedrørende Tiden fra 29. August 1943 til 31. marts 1944." "Marinkalender 1944, Årgang 7." Utgiven av Sveriges Flotta, 1944. Diverse årgange af Tidsskrift for Søværnen.
Barfod, Jørgen H.	"I kamp for flåden" Maritim Kontakt XXI, København 1999.
Bjerg, H. C.	"Flåde og Teknik – 1739 – 1989" Søværnets Materielkommando 1989.

- Bjerg, H. C. "Fra neutralitet til besættelse"
Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 2000.
- Bjerg, H. C. "Operation K N U, Den danske flåde 29. august 1943".
Tidsskrift for Søværnen, nr. 1./ 1983.
- Bjerg, H. C. "Søværnet og dets personel 1940-45"
Tidsskrift for Søværnen, nr. 1./ 1998.
- Bundgaard, Thomas H. "Den fjerde våbenart"
Speciale ved Institut for Historie, november 2000.
- Brøndsted, Johannes "De fem lange aar. Danmark under besættelsen 1940-45"
Bind 3.
København 1947.
- Garde, Hans
& Bjerg, H. C. "Torpedobåde gennem 100 år : Det danske torpedobådsvåben
1879-1979."
Marinehistoriske Skrifter, København 1979.
- Gröner, Erich "Die deutschen Kriegsschiffe 1815-1945"
Bind 5.
Bernard & Graefe Verlag, Bonn 1988.
- Harris, Daniel G. "Den danske flåde 1940-43"
Marinehistorisk Tidsskrift, nr. 2, 1989. S. 21-27.
- Hæstrup, Jørgen "Kontakt med England 1940-43"
Forlaget Trajan, 1967.
- Jensen, Børge "Søværnets Stampersonel"
København 1991.
- Kieler, S. S. v. F. "Søværnets vilkår og virke under den tyske besættelse april 1940
til august 1943"
Artikel i Tidsskrift for Søværnen, nr. 1-2, 1993.
- Kirchhoff, Hans "Hedtofts tale"
Artikel i Historisk Tidsskrift 1983.
- Kjølser, F. H. "Mit livs logbog"
Berlingske Forlag, København 1957.
- Lauridsen, John T. "Samarbejde og Modstand"
Museum Tusulanums Forlag, 2002.
- Larsen, Helge (red.) "Hvem Hvad Hvor"
Universaludgave 1934-1948.
Politikens Forlag, København 1948.
- Larsen, Kay "Vore Orlogsskibe – fra halvfemserne til nu"
Nyt Nordisk Forlag, København 1932.
- Ludwig, Otto "Fra de tyske Havne".
Artikel i "Vikingen", nr. 10/1945, s. 15-17.
- Munch, P. "Erindringer"
"Optegnelser fra tiden fra og om besættelsestiden", I, 1939-1942.

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1967.

- Munck, Ebbe "Døren til den frie Verden. Erindringer 1939-45." Det Schønbergske Forlag, København 1967.
- Mørch, Søren "24 Statsministre" Gyldendal 2000.
- Olsen, Gunnar & Storgaard, S. "Flådens skibe og fartøjer 1945-1995". Marinehistoriske skifter, 1998.
- Roslyng-Jensen, P. "Værnenes politik – politikernes værn" Gyldendal, Odense 1980.
- Scavenius, Erik "Forhandlingspolitiken under Besættelsen" København 1948 (genudgivet i 1995).
- Steensen, R. S. "Flaadens Skibe 1950" Det Schønbergske Forlag 1950
- Steensen, R. S. "Flaadens skibe den 29. august 1943 og deres senere skæbne" Artikel i Tidsskrift for Søværnen, 1953.
- Steensen, R. S. "Vore Torpedobåde gennem 75 aar" Marinehistorisk Selskab 1953.
- Topsøe-Jensen og Marquard "Officerer i den dansk-norske søetat 1660-1884 og den danske søetat 1814-1932" København 1935.
- Teisen, J. "Danmarks Flåde fra bue og pil til missil" Bogen 1983
- Teisen og Pontoppidan "Danske Søofficerer 1933-1982". København 1984
- Westermann, C. "Flaaden fra 9. April til 29. August" Artikel i "Danmark under besættelsen", s. 403-442. København 1946.

Jeg har ydermere haft stor glæde af Marinens Biblioteks udklipsmappe om Dragen-klassen, samt de af Gunnar Olsen privat udarbejdede "livsbeskrivelser" for enhederne af Dragen- og Glenten-klassen.